

*Віталій КАЛІНЧЕНКО, Сергій ПИВОВАРОВ,
Микола ІЛЬКІВ*

ПРЕДМЕТИ ОЗБРОЄННЯ ТА ВІЙСЬКОВОГО
СПОРЯДЖЕННЯ З ЧОРНІВСЬКОГО
ГОРОДИЩА XIII ст.
(ДОСЛІДЖЕННЯ 2018–2019 рр.)

У статті автори проводять комплексний аналіз предметів озброєння та військового спорядження виявлених під час досліджень Чорнівського городища XIII ст. Здійснюється класифікація різнотипових наконечників стріл, деталей поясної гарнітури, прикрас тощо. Крім того, характеризуються предмети, які належать до спорядження вершника. Встановлено, що знайдені предмети відіграють важливе значення для вивчення військово-політичної історії Сірего-Дністровського межиріччя в епоху середньовіччя.

Ключові слова: Чорнівське городище, середньовіччя, предмети озброєння, наконечники стріл, спорядження вершника, поясна гарнітура.

Предмети озброєння є однією з найбільш важливих і яскравих категорій знахідок епохи середньовіччя. Це надзвичайно цінне джерело для дослідження цілої низки питань з минулого населення Центральної та Південно-Східної Європи. Їх вивчення дозволяє проаналізувати військову культуру середньовічного населення, реконструювати етапи та шляхи потрапляння окремих типів зброї на різні території, взаємозв'язки та взаємовпливи, отримати інформацію про регіональні особливості її використання тощо. До того ж, предмети озброєння виступають важливим хронологічним індикатором, який на основі видових характеристик та

супровідного матеріалу дає змогу відповісти на низку питань з військово-політичної історії населення різних регіонів. Значимість предметів озброєння, особливо тих типів, які зустрічаються порівняно рідко, зростає для територій, де вони раніше були невідомі або їх знахідки були поодинокими. Показовими у цьому відношенні виступають терени Пруто-Дністровського межиріччя, де за останні роки було знайдено значну кількість різних типів середньовічної зброї. Особливу цінність несуть предмети озброєння, виявлені на пам'ятках XII–XIV ст. Дослідження старожитностей цього часу за останні роки дозволяє стверджувати, що території межиріччя Верхнього Пруту та Середнього Дністра (сучасна Чернівецька область України) є одним із унікальних регіонів в контексті вивчення матеріальної та духовної культури населення, яке тут мешкало.

Особливо важливим та водночас недостатньо вивченим на сьогодні періодом в історії регіону є епоха XIII ст., тому дослідження старожитностей цього часу є актуальним та необхідним. Серед цих пам'яток на особливу увагу заслуговують ті, матеріальна культура яких була надзвичайно різноманітною та, в певній мірі, унікальною, що й зумовило їх статусність на території регіону та вагоме значення для реконструкції процесів і подій середньовічного минулого.

До однієї з таких пам'яток має стосунок городище (рештки феодальної укріпленої садиби), розташоване за 5 км на південь від с. Чорнівка, в лісі, на лівому березі р. Мошків, в уроч. Спринчени. В історіографії воно відоме як Чорнівське городище. Його відкрив відомий буковинський археолог, доктор історичних наук Б. О. Тимошук, який проводив розкопки у 1977–1978 рр. Він відніс його до категорії феодальних замків¹. У 1982 р. розвідкові розкопки на городищі проводив М. А. Филипчук². Протягом 1985–1986 рр. роботи на пам'ятці поновила археологічна експедиція Чернівецького державного університету під керівництвом Л. П. Михайлини. У результаті розкопок було з'ясовано планування житлово-оборонних клітей, розкопано рештки кам'яного фундаменту дерев'яної споруди та вивчено декілька поховань, розташованих біля неї³. У 1989–1994 рр. на пам'ятці проводили розкопки під керівництвом І. П. Возного, на основі чого автор стверджував,

1 Тимошук Б. О. Давньоруська Буковина (X – перша половина XIV ст.). – Київ: Наукова думка, 1982. – С. 105–113.

2 Филипчук М. А. Замок біля Чорнівки // Молодий Буковинець. – 1983. – 27 лютого.

3 Михайлина Л. П., Возний І. П., Пивоваров С. В. Дослідження археологічних пам'яток Північної Буковини експедицією Чернівецького держуніверситету // Археологічні дослідження в Україні 1991 року. – Луцьк: Надстир'я, 1991. – С. 66–67.

що в другій половині XII – першій половині XIII ст. на городищі функціонували 32 оборонні каїті-зруби, 18 житлово-господарських зрубів, двоповерхове житло феодала на кам'яному фундаменті, землянка і оборонна вежа⁴. З огляду на те, що Чорнівське давньоруське городище є унікальною для регіону пам'яткою, яка містить велику кількість предметів матеріальної та духовної культури XII–XIII ст., від 1999 р. його вивчення продовжувала експедиція ЧНУ ім. Ю. Федьковича під керівництвом С. В. Пивоварова.

За новий період розкопок пам'ятки уточнено її планування, з'ясовано функціональну приналежність окремих споруд, визначено їхню хронологію та датування, виявлено більше тисячі індивідуальних знахідок, фрагментів давньоруського посуду, уламків візантійських корчаг, полив'яного привізного посуду тощо. Результати досліджень городища 1999–2019 рр. автори опублікували в низці статей⁵. Знайдений матеріал

4 *Возний І. П.* Історико-культурний розвиток населення межиріччя Верхнього Сірету та Середнього Дністра в X–XIV ст. – Ч. 2. – Чернівці: Золоті литаври, 2009. – С. 233–282; *Його ж.* Чорнівська феодальна укріплена садиба XII–XIII ст. – Чернівці: Рута, 1998. – 153 с.; *Пивоваров С. В., Возний І. П.* Охоронні розкопки феодального приватновасницького замку XII – першої половини XIII ст. в с. Чорнівка // *Екологія культури: історія, традиції, сучасність.* – Львів, 1990. – С. 44–45.

5 *Ільків М., Калініченко В., Пивоваров С.* Нумізматичні знахідки XIII ст. з Чорнівського городища // *Питання стародавньої, середньовічної історії, археології й етнології (далі – ПССІАЕ).* – 2015. – Т. 1 (39). – С. 20–35; *Калініченко В., Пивоваров С.* Наконечники стріл з Чорнівського городища першої половини XIII ст. (археологічні дослідження 2012 р.) // ПССІАЕ. – 2013. – Т. 2(36). – С. 34–46; *Пивоваров С.* Візантійська монета з Чорнівського городища // ПССІАЕ. – 1999. – Т. 3. – С. 154–159; *Його ж.* Дослідження Чорнівського городища першої половини XIII ст. // *Археологічні студії.* – Вип. 3. – Київ; Чернівці: Наші книги, 2008. – С. 180–199; *Його ж.* Чорнівське городище першої половини XIII ст.: (нові знахідки) // *Р. Ф. Кайндль.* Вікно в європейську науку: матеріали II Міжн. наук. семінару. – Чернівці: Прут, 2005. – С. 195–201; *Його ж.* Перстені з геральдичними зображеннями з Чорнівського городища // ПССІАЕ. – 2008. – Т. 1 (25). – С. 9–18; *Пивоваров С., Калініченко В., Ільків М.* Дослідження Чорнівського городища першої половини XIII ст. у 2015–2016 рр. // ПССІАЕ. – 2016. – Т. 2 (42). – С. 7–44; *Їх же.* Дослідження Чорнівського городища першої половини XIII ст. у 2012–2014 рр. // ПССІАЕ. – 2015. – Т. 2 (40). – С. 7–35; *Їх же.* Середньовічні шпори з Чорнівського городища XIII ст. // *Галич і Галицька земля: матеріали наук.-практ. конф., м. Галич, 25 жовтня 2018 р.* – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2018. – С. 33–37; *Пивоваров С., Ільків М., Калініченко В.* Предмети озброєння та військового спорядження з Чорнівського городища XIII ст. (дослідження 2017–2018 рр.) // *“Археологія & Фортифікація України”:* зб. мат. VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А., 2018. – С. 125–132; *Їх же.* Нові знахідки християнської металопластики з Чорнівського городища першої половини XIII ст. // *Церква – наука – суспільство: питання взаємодії: матеріали Тринадцятої Міжн. наук. конф.* – Київ, 2015. – С. 30–33; *Їх же.* Архаїчні фібули з Чорнівського городища XIII ст.: до питання інтерпретації // *Церква – наука*

настільки значимий, що потребує спеціального подальшого дослідження, яке дозволить у повній мірі розглянути матеріальну та духовну культуру мешканців Чорнівського городища в епоху середньовіччя.

Особливої уваги заслуговують знахідки предметів озброєння, які виступають еталонними та показовими. Традиційними для Чорнівського городища є наконечники стріл, яких було знайдено 11. Розглянемо їх детальніше. Перший наконечник стріли (рис. 1: 1) – залізний, коризований, черешковий, зрізеподібний, дещо деформований. Його знайшли на центральному майданчику городища. Його довжина – 7,8 см, найбільша ширина пера – 2 см, діаметр упора – $0,8 \times 0,6$ см, довжина пера – 4,5 см, довжина черешка – 3,3 см, товщина пера – 0,3–0,4 см, товщина черешка – 0,3–0,4 см, маса – 11,2 г. За типологією О. Медведєва, цей наконечник попередньо можна віднести до типу 68 – секторовидні крупні зрізні⁶. Вони з'явилися на території Русі під час монголо-татарської навали і відомі від початку XIII ст. Походять із Княжої Гори, Ізяславля, Києва тощо.

Другий наконечник – залізний, деформований, окалений, пошкоджений відсутністю нижньої частини (рис. 1: 2). Знайдений в районі кліті № 15. Довжина – 4,3 см; ширина пера – 1,5 см; довжина плечика – 1,9 см; довжина сторони – 1,8 см; довжина пера – 2,5 см; довжина черешка – 1,8 см; товщина пера – 0,2–0,4 см; товщина черешка – 0,5–0,6 см; маса – 3,4 г. Враховуючи значну пошкодженість наконечника, визначити його тип доволі складно, оскільки у нього відсутня нижня частина – втулка або черешок. Тому можна припустити, що якщо наконечник був втульчастий, то він, за типологією О. Медведєва, належить до типу 2 (двошипні втульчасті), а якщо черешковий – то до типу 29 (двошипні без упора) або типу 30 (двошипні з шийкою та упором)⁷. Ураховуючи кореляцію форми наконечника та аналогічні знахідки з Чорнівського городища й інших давньоруських пам'яток, хронологічний діапазон їх побутування визначається XI – серединою XIII ст.

Наступний наконечник – залізний, деформований, пошкоджений відсутністю нижньої частини (фрагмента черешка) (рис. 1: 3). Знайдений в районі кліті № 22. Найбільша довжина – 4,6 см, найбільша ширина – 3,1 см, довжина втулки

– суспільство: питання взаємодії: матеріали П'ятнадцятої Міжн. наук. конф. – Київ, 2017. – С. 220–222; *Іх же*. Залізні звіздиці із середньовічних пам'яток Буковини // Церква – наука – суспільство: питання взаємодії: матеріали XVII Міжн. наук. конф. – Київ, 2019. – С. 41–44.

⁶ Медведєв А. Ф. Ручное метательное оружие (лук и стрелы, самострел) VIII–XIV вв. // Свод археологических источников. – Москва, 1966. – Вып. Е1–36. – С. 53–54.

⁷ Ibidem. – С. 44–45.

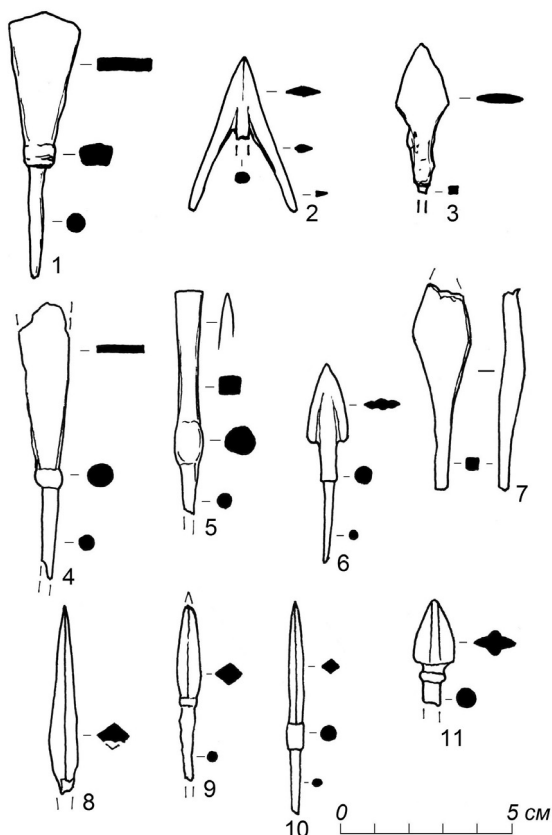

Рис. 1. Залізні наконечники стріл з Чорнівського городища XIII ст.

Fig. 1. Iron arrowheads from the Chornivka hillfort of the 13th century.

(черешка?) – 0,4 см, діаметр втулки (черешка ?) – 0,3 см, товщина пера – 0,2–0,3 см, довжина шипів – по 4,7 см, товщина шипів – по 0,1 см, маса – 3,6 г. За типологією О. Медведєва, він належить до типу 43 – ромбоподібні з розширенням у середині довжини пера і пропорціями пера 1:3. Дослідник вказує, що подібні наконечники були характерними для кінця XII – першої половини XIII ст. і широко відомі на давньоруських пам'ятках⁸.

Інший наконечник – залізний, деформований, пошкоджений у верхній частині площини пера (рис. 1: 4). Довжина – 8 см, ширина пера – 1,5 см, довжина пошкодженого пера до черешка – 4,7 см, за черешком – 5,5 см, довжина черешка – 2,5 см, найбільша ширина пера – 1,5 см, лінія переділу граней – відсутня, товщина пера – 0,4–0,5 см,

⁸ Медведєв А. Ф. Ручное метательное оружие... – С. 48.

товщина упора – 0,6 × 0,7 см, товщина черешка – 0,4–0,5 см, маса – 9,5 г. Через відсутність верхньої частини визначити тип наконечника важко, але враховуючи кореляцію розширення пера та упор біля черешка, можна припустити, що він належить до типу 66 – віялоподібні, або до типу 67 – зрізні у вигляді вузької витягнутої лопатки⁹. Вони відомі від початку XIII ст., з'явилися на території Русі під час монголо-татарської навали та побутовали до XIV ст. включно. Походять із Княжої Гори, Ізяслава, Києва тощо.

П'ятий наконечник – залізний, деформований, коризований (рис. 1: 5). Довжина – 6,5 см, найбільша ширина бронебійного леза – 0,8 см, довжина бронебійного пера – 4,9 см, довжина бронебійного леза – 0,8 см, товщина бронебійного леза – 0,5–0,6 см, довжина черешка – 1,6 см, діаметр черешка – 0,3–0,5 см, маса – 8,5 г. Враховуючи кореляцію розширення бронебійної частини та упор біля черешка, можна припустити, що згаданий наконечник належить до типу 100 – долотоподібні, варіант 1¹⁰. Вони з'явилися в XI ст., відомі на багатьох давньоруських пам'ятках і побутовали до початку XIII ст.

Шостий наконечник – залізний, деформований, коризований (рис. 1: 6). Довжина – 5,8 см, довжина пера – 2,3 см, довжина шийки – 1,1 см, довжина черешка – довжина черешка – 2,4 см, ширина пера – 1,2 см, довжина сторони – 2,1 см, довжина плечика – 0,2 см, товщина шийки – 0,5 см, товщина черешка – 0,3–0,4 см, лінія симетрії пера не простежується, товщина пера – 0,3 см, маса – 4 г. За типологією О. Медведєва, він належить до типу 33 – кілеподібні, витягнуті з найбільшим розширенням в середній третині довжини пера¹¹. Це один з найбільш рідкісних типів. Його лопаткоподібний варіант з відігнутими плечиками та прорізами належить до кінця XII – першої половини XIII ст.

Наступний наконечник (заготовка?) – залізний, деформований, коризований, пошкоджений (рис. 1: 7). Довжина – 5,9 см, довжина пера – 3,4 см, довжина черешка – 2,5 см, ширина пера – 1,6 см, товщина пера – 0,6–0,8 см, товщина черешка – 0,3–0,6 см, довжина плечика – 1,7 см, довжина сторони – 1,8 см, ширина ріжучого краю – 1 см, маса – 13,5 см. За типологією О. Медведєва, наконечник (заготовка?) з Чорнівського городища належить до типу 52 – ромбоподібні з прямими сторонами і плечиками та найбільшим розширенням у верхній половині довжини пера, підтип 3, з дещо випуклими сторонами і прямими чи злегка ввігнутими плечиками. О. Медведєв уважав, що наконечники цього типу

9 Ibidem. – С. 53–54.

10 Ibidem. – С. 86.

11 Ibidem. – С. 63.

були поширені у VIII–XIII ст. на всій території Східної Європи, а також у Сибіру, Угорщині, Чехії та Словаччині. Прямі аналогії до цього наконечника відсутні. Найближчі аналоги походять з Ізяславля, Колодяжина та Новгород¹².

Інший наконечник – залізний, деформований, коризований, пошкоджений (відсутній черешок) (рис. 1: 8). Довжина – 5,4 см, довжина бронебійної частини – 5 см, ширина бронебійної частини – 0,8 см, довжина черешка – 0,4 см, товщина черешка – 0,4 см, ширина грані – 0,6 см, маса – 4,6 г. За типологією О. Медведєва, його можна віднести до типу 94 – шиловидні ромбічного перетину з простим упором¹³. Цей тип характерний для XII – першої половини XIII ст. Аналогії до нього походять зі Старої Рязані, Колодяжина, Княжої Гори тощо.

Дев'ятий наконечник – залізний, деформований, коризований, пошкоджений (відсутнє вістря бронебійної частини) (рис. 1: 9). Довжина – 5 см, довжина бронебійної частини – 3,5 см, довжина черешка – 1,5 см, товщина бронебійної частини – 0,5 см, довжина грані – 0,5 см, товщина черешка – 0,3 см, маса – 3,6 г. За типологією О. Медведєва, цей наконечник можна віднести до типу 97 – бронебійні у вигляді кинджальчиків ромбічного перетину з перехватом, підтип 3 – з довгим вістрям¹⁴. Як вказує дослідник, вони з'явилися в XI ст. і побутували до монголо-татарської навали. Аналогії їм походять з Саркела, Райковецького городища, Новгород тощо. Десятий наконечник – залізний, деформований, коризований (рис. 1: 10). Довжина – 5,8 см, довжина бронебійної частини – 4,2 см, товщина бронебійної частини – 0,3 см, ширина бронебійної частини – 0,5 см, довжина черешка (деформований) – 1,8 см, товщина черешка – 0,3 см, маса – 2,7 г. За типологією О. Медведєва цей наконечник можна віднести до типу 97, аналогічно до попереднього.

Останній з виявлених наконечників – залізний, деформований, коризований, пошкоджений (відсутня частина черешка) (рис. 1: 11). Довжина – 3 см, довжина пера – 1,8 см, ширина пера – 1,2 см, довжина шийки – 0,2 см, ширина шийки – 0,5 см, довжина черешка – 1 см, товщина черешка – 0,5 см, довжина граней – 0,6–0,7 см, довжина сторони – 1,8 см, довжина плечика – 0,2 см, маса – 4,7 г. За типологією О. Медведєва, з кореляціями форми перетину пера, цей наконечник можна віднести до типу 24 – трилопасні у вигляді маленького трикутника з короткою шийкою. Подібного типу вістря було виявлено на пам'ятках, знищених монголо-татарами, їх датують першою половиною XIII ст.

12 Ibidem. – С. 50–51.

13 Ibidem. – С. 60.

14 Ibidem. – С. 61.

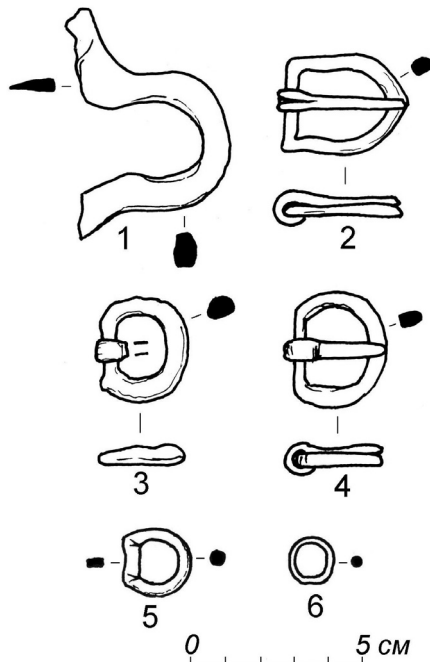

Рис. 2. Деталі спорядження вершника з городища.
Fig. 2. Details of the rider's equipment from the hillfort.

Під час досліджень городища в районі кліті № 22 було знайдено залізне коризоване окуття колчана (?) (рис. 2: 1). Воно складається з двох пошкоджених виступів й U-подібної частини, яка їх з'єднує. Розміри виробу становлять $5,3 \times 3,5$ см. Аналогічні окуття знайдено на багатьох пам'ятках давньоруського часу, зокрема в Києві та Пліснеську, їх датують XII–XIII ст. Існують також гіпотези, що предмети означеного типу могли стосуватися деталей піхов різної клинкової зброї, зокрема шабель. Раніше на Чорнівському городищі знайшли ідентичну деталь окуття колчана¹⁵.

Традиційними для Чорнівського городища є знахідки предметів спорядження вершника та коня. Справжньою сенсацією стала знахідка шпори типу V (за типологією А. Кіпрічнікова) іншої модифікації, яка показує еволюцію цього типу. Вона залізна, фрагментована, дещо деформована, задовільної збереженості (рис. 3). Зірочка, яка мала бути прикріплена вертикально, не збереглася. В перетині скоба має

¹⁵ Пивоваров С., Калініченко В., Ільків М. Дослідження Чорнівського городища першої половини XIII ст. у 2015–2016 рр. ... – С. 30.

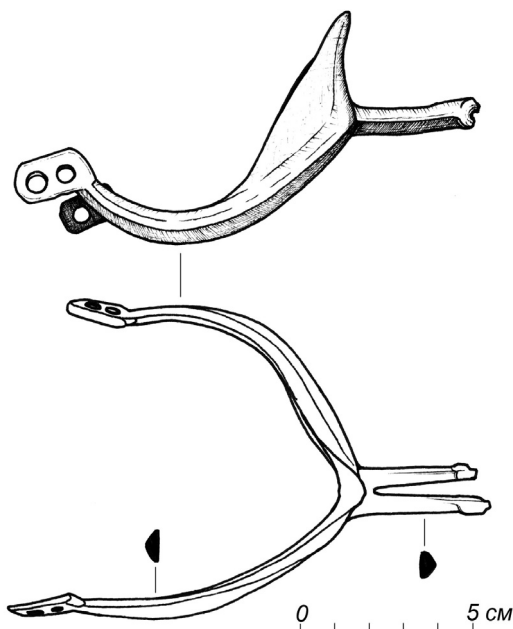

Рис. 3. Залізна шпора з Чорнівського городища.
Fig. 3. Iron spur from the Chornivka hillfort.

трикутну форму, її колінчастий перепад припадає приблизно на середину довжини скоби, але тяжіє ближче до петель. Дві гілки скоби закінчуються дещо нахиленими здвоєними прямокутними петлями типу 7. Важливим елементом цієї шпори є розширення козирка в надп'ятковій частині скоби, який дещо деформовано, а також пошкоджений видовжений тримач зірочки чи колесика зі слідами кріплення. Збережена довжина шпори – 13,5 см, товщина перетину дуги – $0,4 \times 0,9$ см, параметри здвоєних частин петель – $1,2 \times 2,2$ см, діаметри отворів в петлях – $0,4\text{--}0,5$ см, товщина рамок петель – $0,2\text{--}0,3$ см, висота козирка в надп'ятковій частині скоби – 3,7 см, довжина тримача зірочки – 4,3 см, ширина тримача – $1,8\text{--}1,9$ см, товщина петель тримача – $0,5 \times 0,7$ см, маса виробу – 74,8 г¹⁶. За зовнішнім виглядом та схожими конструктивними деталями дослідники відносять подібні шпори до XIV ст., але аналіз її елементів дозволяє припустити, що вона датується другою половиною XIII ст. і відображає

¹⁶ Пивоваров С., Калініченко В., Ільків М. Середньовічні шпори з Чорнівського городища XIII ст. ... – С. 33–37; Пивоваров С., Ільків М., Калініченко В. Предмети озброєння та військового спорядження з Чорнівського городища XIII ст. (дослідження 2017–2018 рр.)... – С. 125–132.

перехідний тип шпор до XIV ст., коли відбулася значна кількість нововведень у тактиці ведення бою. Нумізматичний матеріал, виявлений на городищі (чотири візантійські монети періоду 1197–1246 рр. та чотири угорських брактеати Бели IV (1225–1235 рр.)), дозволяє датувати шпору в широкому розумінні серединою – другою половиною XIII ст.¹⁷ Ще одна датуюча річ з городища – перстень з геральдичним зображенням знака Рюриковичів, який відноситься до 1252–1256 рр. – дозволяє підвищити хронологічні рамки побутування подібного типу шпор до другої половини XIII ст.¹⁸ Не виключено, що такі шпори використовували і на початку XIV ст. Крім шпор, на території Чорнівського городища було знайдено петлю для кріплення шпори – кільцеподібну, прикріплену до зовнішнього торця колінчасто зігнутої дуги. Як вказує І. Возний, такі петлі застосовували в острогах типу IV А. Крім того, на городищі було знайдено пряжки з трапецієподібною рамкою для кріплення острог до взуття¹⁹.

У 2018–2019 рр. було знайдено деталі поясної гарнітури, до яких належать чотири пряжки. Перша пряжка залізна, ліроподібною форми, з язичком для підвішування. Знайдена в районі кліті № 20 (рис. 2: 2). Її розміри 3 × 2,3 см, маса – 4,9 г. Наступна пряжка також залізна, D-подібною форми (в нижній частині наявний фрагмент язичка для підвішування), має розміри 2,4 × 2,6 см (рис. 2: 3). Знайдена в районі кліті № 18. Третя пряжка залізна, D-подібною форми, з язичком для підвішування, має розміри 2,7 × 2,5 см (рис. 2: 4). Знайдена також в районі кліті № 18. Ще одна пряжка D-подібною форми висотою 1,6 см та товщиною основи – 0,3 см має ширину 1,5 см (рис. 2: 5). Маса виробу – 1,9 г. Аналогії цим знахідкам широко поширені на пам'ятках XII–XIII ст. Вони відомі за матеріалами Золотаревського поселення, Мінська, Дорогобужа та неодноразово траплялись і на Чорнівському городищі²⁰. Окрім того, на городищі було знайдено кольчужне кільце (рис. 2: 6). Зовнішній діаметр становить 1,2 см, внутрішній – 0,7 см.

17 Ільків М., Калініченко В., Пивоваров С. Нумізматичні знахідки XIII ст. з Чорнівського городища... – С. 20–35.

18 Пивоваров С. В. Перстені з геральдичними зображеннями з Чорнівського городища // ПССІАЕ. – Чернівці: Прут, 2008. – Т. 1 (25). – С. 9–18.

19 Возний І. П. Чорнівська феодальна укріплена садиба XII–XIII ст. – Чернівці: Рута, 1998. – С. 292.

20 Пивоваров С., Калініченко В., Ільків М. Дослідження Чорнівського городища першої половини XIII ст. у 2012–2014 рр. ... – С. 7–35; Грига В., Ємчук В. Дослідження на Чорнівському городищі в 2018 р. // Археологія Буковини: здобутки та перспективи: тези доповідей III міжнародного наукового семінару, присвяченого 100-літтю від дня народження відомого науковця Бориса Тимошука (м. Чернівці, 13 грудня 2019 р.). – Чернівці: Технодрук, 2019. – С. 41–43.

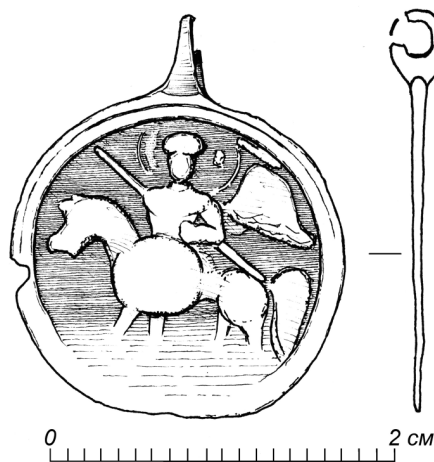

Рис. 4. Бронзовий медальйон з Чорнівського городища.

Fig. 4. Bronze medallion from the Chornivka hillfort.

Особливої уваги заслуговує також бронзовий медальйон (іконка-підвіска) із зображенням святого воїна, яку виявили при дослідженні Чорнівського городища у 2019 р.²¹ Цей медальйон (кругла підвіска-іконка) виготовлено із бронзи (рис. 4). Його висота – 2,4 см, висота (без вушка) – 1,9 см, ширина – 2 см, ширина бокової лінії (по кругу) – 0,1 см, вушко – 0,5 × 0,4 см, внутрішній діаметр – 0,1 см, товщина – 0,1 см, маса виробу – 1,5 г. З одного боку виріб містить зображення, інший бік гладенький. На медальйоні зображено вершника у німбі,

який їде вліво з піднятим вгору списом. За спиною вершника розвівається плащ (крилоподібної форми), до захисного озброєння кінного воїна, очевидно, належить щит (?), округлої форми, розміщений ближче до тулуба, біля шиї фігури коня, з лівого боку постаті вершника. Зображення на медальйоні обведено рельєфною подвійною лінією. Огляд виробу показує, що його виготовили шляхом відливання в двосторонній кам'яній формі.

Пошук аналогій знахідці засвідчив, що подібні медальйони неодноразово траплялися в давньоруських старожитностях, зокрема на території Галицько-Волинського, Київського та Чернігівського князівств²². В цілому на сьогодні відомо до 20 іконок-підвісок подібного типу. Відсутність надписів на медальйоні затрудняє атрибуцію кінного святого воїна. В літературі зображення святого вершника на таких підвісках у більшості випадків пов'язують із св. Георгієм

²¹ Калініченко В., Пивоваров С., Ільків М. Медальйон зі святим вершником з Чорнівського городища XIII ст.: структурний аналіз // XII Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 185-й річниці від дня народження Юрія Федьковича та 160-й річниці від дня народження Степана Смаль-Стоцького: тези доповідей, Чернівці, 1–2 листопада 2019 р. – Чернівці: Технодрук, 2019. – С. 35–36.

²² Чуракова А. Ю. Привески-образки с изображением святого всадника на территории Древнерусского государства // Археология и история Пскова и Псковской земли. – 2016. – № 31 (61). – С. 367–374.

(Юрієм). Але спеціально іконографію зображення на цих медальйонах не досліджували. Інколи постать воїна просто інтерпретують як “святого вершника” чи “безіменного святого воїна”. Інтерпретацію зображення на медальйоні, на нашу думку, можна здійснити, використовуючи давньоруські вислі печатки. Порівняння зображення на медальйоні із сюжетами на буллах показує, що воно найближче до іконографічного типу зі св. Феодором. На всіх “феодоровських” печатках святий озброєний списом, інколи його зображали зі стягом²³.

Таким чином, у 2018–2019 рр. було знайдено важливі предмети середньовічного озброєння. Привертає на себе увагу шпора з Чорнівського городища, яка є досить важливою не лише для регіону Сіретсько-Дністровського межиріччя, а й для усїєї Східної Європи, оскільки дозволяє простежити рівень впливу рицарської культури на місцеве населення та Галицько-Волинське князівство в цілому. Знахідка шпори на пам’ятці вказує на те, що місцеві воїни добре знали тогочасну військову рицарську моду та військову культуру, що відобразилося в озброєнні. Цей предмет спорядження вершника, виявлений на Чорнівському городищі, виступає еталонним, оскільки дозволяє прослідкувати еволюцію шпор XIII–XIV ст. на теренах Європи, а також проаналізувати тактику маневрування конем під час бойових дій в означену епоху, простежити взаємозв’язки та взаємовпливи.

Vitaliy KALINICHENKO, Sergiy PYVOVAROV, Mykola ILKIV

WEAPONS AND MILITARY EQUIPMENT FROM THE CHORNIVKA HILLFORT OF THE 13TH CENTURY (RESEARCH OF 2018-2019)

In the article the authors conduct a comprehensive analysis of weapons and military equipment found during the research of the Chornivka hillfort of the 13th century. The classification of various types of arrowheads, parts of a belt set, jewelry, etc. is carried out. In addition, items that belong to the rider’s equipment are characterized. It is established that the found objects play an important role in the study of the military-political history of the Siret-Dniester interfluve in the Middle Ages.

Keywords: Chornivka hillfort, Middle Ages, weapons, arrowheads, rider’s equipment, belt headset.

²³ Пивоваров С. Медальйон зі святим вершником з літописного Василева: спроба інтерпретації // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Вип. 15. – Львів, 2011. – С. 392–396.